

ОЛОНХОЪУТ Ф.С. СЕМЕНОВ – КЫРСА УОННА КИНИ «БИЭ УОЛА БЭЙБЭЛЬДИЙЭ ТУЛААЙАХ» ОЛОНХОТО

Семенов Федот Семенович – Кырса Сөдүөт олоҕун туһунан сиэннэрин, аймактарын ахтыларыттан ааҕан манныгы билэбит. Кини XIX үйэ бүтүүтүгэр 1888 сыллаахха Бүлүү Дьөккөнүн Сымалыырыгар төрөөбүт. Кэпсииллэринэн, хос эбэтэ, Бүлүү уокуругар көскө ааһан иһэр нуучча дьахтара, Сымалыыр дьаамыгар кэлэн ыалдьан хаалбыт, олохсуйбут, оннооҕу сахаҕа кэргэн тахсыбыт. Кинилэр Улахан Ньюкулай, Орто Ньюкулай, Аччыгый Ньюкулай диэн үс уолламмыттар. Олортон Орто Ньюкулай сэттэ оҕоломмут. Кырса Сөдүөт ийэтэ Ньоххо Маарыйа алтыс оҕонон төрөөбүт, Сымалыырга кэргэннэнэн түөрт оҕоломмут. Кэлин аҕалара өлбүтүн кэннэ, Сөдүөт ийэтин уонна балтын Таттый Кэтиринэни батыһыннаран, ийэлэрин кытта бииргэ төрөөбүт эдьийдэрэ олохсуйбут

сиригэр II Лүүчүн Аһахтааччытыгар көһөн кэлбиттэр. Икки уол Дьэкиим уонна Мойоттуур Дьөккөнгө хаалан олохсуйан, ыччаттара онно тэнийбиттэр.

Сизэнэ Зинаида Афанасьевна Павлова (Семенова) ахтыытыттан:

«Сөдүөт, норуokka биллэринэн, Кырса Сөдүөт диэн эбит. Онон даҕаны уонна төрүт нуучча эбэтигтэн бэриһиннэрбит ыраас сырдык сэбэрэтин, манганын иһин кыра эрдэҕиттэн Кырса диэн хос ааттаабыттар. Ити хос аатын бэйэтэ да астына истэрэ. Хата «Кыырта манган кылааннаах түүлээх кыылга тэннээх Кырса Сөдүөт буолабын» диэн ырыатын хоһоонугар холбуура үһү. Кини олох эдэр оҕо сааһыттан уус тыллааҕынан, чобуотунан уонна олонхоһутунан биллибит.

Былыр Аһахтааччы Бүлүү айанныттарын аартыктара эбит. Кинилэр Аһахтааччынан, Баппаҕайынан айаннаан Дьокуускайга тийиэллэрэ. Кырса Сөдүөт үлэни кыайар буолуоҕуттан ити суолунан баай Баҕатаан таһаҕаһын сыл аайы илдьэрэ-аҕалара, бэрт ыраах сирдэринэн, Томмотунан, Алданынан эргийэн кэлэрэ, сэбиэскэй былаас буолтун кэннэ, ити суолунан Дьөккөн — Баппаҕайы дьаамын сүүрдүбүтэ.

Кэлин бандьыттар хаптайаннар, олох-дьаһах көнөн барыта кэпэрэтиип тэриллэн, олохтоох нэһилиэнньэни аһынан-үөлүнэн, таһаһынан-сабынан хаачыйбыттара. Онуоха айанга үөрүйэх киһи Кырса Сөдүөт айанныт буолан, таһаҕас таһытыгар элбэх сыл устата дьарыктанан, Кэбээйи, Амма, Горнай, Арҕаа Ханалас сирдэринэн, Дьокуускай, Бүлүү, Томмот, Өлүөхүмэ куораттары-

нан сылдьан, дьонун-сэргэтин кытта билсибитэ. Урут билэр олонхолоругар, ырыаларыгар, сэхэннэригэр эбии ити сирдэр ааттаах ырыаһыттарын истэн, ардыгар күрэс былдьаһан, өссө сайдан, хоһооно хоннохтонон, ырыата ыпсарыллан «олонхоһут үтүөтэ Кырса Сөдүөт дуо» дэппит, үүммүт-сайдыбыт. Итинник сылдьан атын сирдэргэ туох санга сүүрэн, сайдыы буоларын илэ хараһынан көрөн, дойдутугар кэлэн кэпсээн, ону олоххо киллэрсэн бастакы холкуостары тэрийсибит. 1932 сыллаахтан 1938 сылга диэри нэһилиэгэр II Лүүчүгүнэ нэһилиэк сэбиэтин исполкомун бэрэссэдээтэлинэн үлэлээбитэ. Үөрэҕэ да суох буоллар, дьонугар оннук үрдүк итэҕэлинэн, ытыктабылынан туһанара, үчүгэй сыһыана уонна көнө-көрсүө майгыта биллэҕэ. Ол тухары ыллырын, олонхолуурун тохтоппотоҕо, өссө сайыннарбыта».

Кырса Сөдүөт ханна да тийдин, ити курдук күүтүүлээх ыалдьыт этэ. 1952 сыллаахха оройуон киинигэр Кэбээйигэ Сэбиэскэй Армия уонна Муоратааҕы Флот күнүгэр аналлаах кэнсиэргэ «Кыайыны уруйдуубут!» диэн тойугун толорбутун оччотооҕу дьон үөрэн-көтөн, сөҕөн-махтайан кэрэ кэпсэл гынан тарҕаппытара.

Кырса Сөдүөт дойдутугар-сиригэр биһирэнэр олонхоһут буолбутун туһунан Кэбээйи улуунун Т.Е. Сметанин аатынан краеведческой музей директора Репин Петр Назарович бэлиэтээн турар. Кини 1998 сыллаахха «Кэбээйи улуунун олоҕуттан» кылгас очеркатыгар «Үөрэх, культура, доруобуйа» диэн салаатыгар улуус үрдүнэн икки эрэ олонхоһуту булан киллэрбит. Онно Кырса Сөдүөтү дьыгнээх норуот билинэр олонхоһутун быһыытынан сырдаппыт. Кини маннык суруйар: «Саха норуота былыр-былыргыттан баай, төрүт культуралааҕа. Ол курдук, Кэбээйи сахалара эмиэ элбэх кэпсээннэри, тойуктары, ырыалары айбыттар». Кэбээйигэ олонхоһут, норуот ырыаһыта Федот Семенов оннук элбэх айымньылары хаалларбыта. Ол курдук, «Биэ көлөлөөх Бэйбэльдийэ бухатыыр», «Кыыс Кыскайдаан» диэн олонхолору, Мачайар Баһылай, Манчаары тустарынан номохтору, «Эллэй уонна Омоҕой» диэн ырыаны айбыта. Маны таһынан кини уратылаах тойуксут этэ, «Аал уот», «Кыыс», «Уол», «Ынах», «Ат», «Эмээхсин», «Оҕонньор», «Кулун», «Дьиз», «Суол», «Ходуһа», «Күөл», «Хатын» диэн тойуктардааҕа. Федот Семенов ыллам ырыалаах, тобуллаҕас тойуктаах дьыгнээх норуот ырыаһыта этэ. Кини айымньыларын 1937–1938 сыллардаахха фольклористар С.И. Боло, Г.Г. Попов уонна А.А. Саввин суруйбуттара.

Сиэннэрэ ахталларынан, Кырса Сөдүөт суруйтарбыт ырыалара, тойуктара, олонхолоро билигнни кэмнэ СӨ Госархивыгар харалла сыталлар. Ол да иһин олонхо аан дойду бастын айымньыта буоларыгар 710 олонхоһут иһигэр эһэлэрэ Ф.С. Семенов – Кырса Сөдүөт аата киллэрилиннэҕэ диэн бүк эрэнэллэр, олонхо аатырарыгар кини эмиэ өгөлөөх диэн киэн тутталлар.

Олонхоһутун таһынан, Сөдүөт дэннэ көстөр айылҕаттан айдарыылаах сүдү киһи кэлэн барбыт. Ол курдук, аймахтара маннык суруйаллар: «Ыллырын-олонхолуурун таһынан дьону эмтиирэ: түөнүүрэ, хаанныыра, унуох тостуутун тутара, илбийэрэ, дьахтары төрөтөрө, быһата, кини сатаабатаҕа диэн суоҕа. Бэл көтөр-сүүрэр сангатын истэрэ, түүлүнэн барыны-бары билэрэ, улахан уот турдаһына, ыаҕастаах уулаах ардаҕы түһэрэр дьикти кыахтааҕа».

Кырса Сөдүөт иппит уола Ньюкулай сэриигэ баран сураҕа суох сүппүт. Бэйэтиттэн икки уола биирэ кыһылыгар, иккиһэ уонуттан тахсан баран өлбүттэр. Үс кыыстан эбэлэрэ, хос эбэлэрэ Мария, балыстара Екатерина, Евдокия оҕолоро уһаан-тэнийэн Кэбээйинэн, Мастааһынан, Мукучунан, Бүлүүнэн олоролор эбит. Сиэннэрин ахтытынан, 19 сиэн, 51 хос сиэн, 16 хос-хос сиэн буолбуттар.

«Биэ уола Бэйбэльдийэ Тулайаах» олонхо. Кырса Сөдүөт «Биэ уола Бэй-

бэльдэйдэ Тулаайах» олонхото сурукка түһэриллитин туһунан рукописька суруллубут бэлиэтээһиннэртэн билэбит: олонхоһут тылыттан 1941 сыл муус устар ыйын 8 күнүттэн суруйан сағалаан баран, 18 күнүгэр бүтэрбитин туһунан, «Туох да эбии, көбүрэтии суох, олонхоһут тугу этэн айбытынан (дословно) сурулунна», «Тылыттан истэн суруйдум» диэн хос быһаарылаах П.Н. Эверстов диэн киһи суруйбут уонна илии баттаабыт.

П.Н. Эверстов олонхону сурукка түһэрэн ылбытын кэннэ 7 ый буолан баран, 1941 сыл олунньу 18 күнүгэр олонхоһуту учуоттуур анкетаны толорбут. Онно Кырса Сөдүөт үөрөҕэ суоҕа, 59 саастааҕа, дьадангы, холкуостаах буолара, идэлэнэн уонна истибитин олонхолуура бэлиэтэммит. Маны таһынан бэйэтэ ыллыыр олонхолорун испииһэгэр икки олонхото киирбит — «Бие уола Бэйбэльдэйдэ Тулаайах» уонна «Моҕол хара тыаны моонньунан көстө турар борон аттаах Модут Эр Соҕотох». Кырса Сөдүөт «Бие уола Бэйбэльдэйдэ Тулаайах» олонхотун Николаев Николайтан – Чоҕулуйар уола Ньюкууччаттан, онтон Ньюкуучча бэйэтин кэмгэр бу олонхону Дуйанг Өлөксөйтөн истибитин туһунан чопчуламмыт. Онтон «Моҕол хара тыаны моонньунан көстө турар борон аттаах Модут Эр Соҕотох» диэн иккис олонхотун Бүлүүттэн сылдыар Николаев Николайтан – Мыксыыйынтан истибитэ бэлиэтэммит. Бу туһунан 2018 сыллаахха бэчээттэнэн тахсыбыт «Кэбээйи олонхоһуттара» кинигэ 72–73 страницаларыгар сиһилии көрүөххэ сөп.

Саха олонхолуур үгэһигэр сылгы төрүттээх бухатыырдар тустарынан олонхолоор бааллар: И.И. Бурнашев – Тон Суорун «Сылгы уола Дыырай бухатыыр», У.Г. Нохсоров «Дыырай Бэргэн», П. Аксенов «Ат уола Аталамии бухатыыр» олонхолооро уо.д.а. Сылгыттан төрүттээх бухатыыр туһунан олонхо киин улуустартан сағалаан хоту улуустарга тийэ тэнийбит. Саха сириг усталаах туоратынан сырыны сылдыар олонхоһуттар бэйэ-бэйэлэриттэн эт кулгаахтарынан истиһэн ылыммыттара, үөрэммиттэрэ чахчы.

Н.В. Емельянов саха олонхотун **наардааһыныгар** «Бие уола Бэйбэльдэйдэ Тулаайах» олонхо хабыллыбакка хаалбыт. Ис хоһоонунан көрдөххө, бу олонхону айыылартан туоратыллыбыт дьону Орто дойдуга олохтооһун туһунан олонхолоор бөлөхтөрүгэр киллэриэххэ сөп: Үөһээ дойду кыыһа ойох тахсыбакка сылдыан алҕас хат буолан хаалар, онтуттан саатан, биеҕэ кубулунан Орто дойдуга түһэн, кистээн оҕолоноор, бу оҕото улаатан бухатыыр буолар.

Үгэс быһыытынан, олонхо **кириитигэр** сир-дойду айыллыыта ойууланар, орто дойду кизэркэйдэн, силигэ ситэн испитэ уустаан-ураннаан, киһи астына ааҕаргына сиһилэнэр. Ол кэннэ Үөһээ дойдуга Үрүг Айыы Тойон кыыһа Үрүг Самальдыыа хайдах алҕас хат буолан хаалбыта, онтуттан саатан бие буолан кубулунан Орто дойдуга түһэрэ, онно уол оҕону төрөтөрө сэхэргэнэр. Үгэс быһыытынан, бу оҕо үс хоноот үстэнэр. Маныаха ийэтэ оҕотун сир-дойду иччилэригэр истэ-көрө сылдыаарын диэн туттаран, сылгы-сүөһү баайы хаалларан баран, Үөһээ дойдутугар көтөн барар. Оҕо барахсан улаатан истэҕин ахсын аата суоҕуттан мунчаарар, соҕотоһуттан тэнийбэт-тулуйбат буолан барар. Ийэтэ бухатыыр таннар таһаһын, сэбин-сэбиргэлин тэрийэрэ, дьизэ-уот туттарга сүбэ-ама биеэрэ уонна Бие уола Бэйбэльдэйдэ Тулаайах диэн ааты инэрэрэ бу олонхо биир бэлиэ уратыта буолар.

Олонхо сюжетын сайдар **бастакы төрүөтэ** — нус бааччы олохтоох Бэйбэльдэйдэ Тулаайахха атын сиргэ айаннаан иһэр абааһы бухатыыра аччыктаан ааралаан кэлэн, оҕуһун уонна атыыр сылгытын сиэри бардамнык тыллаһар. Икки ыйдаах уордаах охсуһуу түмүгэр айыы бухатыыра абааһыны самнарар, бу Бэйбэльдэйдэ Тулаайах бухатыыр быһыытынан бастакы кыайыыта буолар. От-

тон дойдутуттан арахан эндирдээх, эгин дыкдилэрдээх айанга турунуутун **төрүөтүнэн** хооннууга сытар холоонноох дофор көрдөнөр санаага ыларыыта буолар. Араҕас ат сылгытын анаан тэрийэн-бэрийэн, аан дойдутун иччититтэн алгыс ылан уһун айанга турунар. Бухатыыр бу сырыытын тухары утуу-субуу эргэ тахсын баҕарар абааһы кыһын, кини аҕатын Муоһуа бухатыыры өлөртүүр, Ытык Сиэкилэ диэн айыы кыһын уоран-талаан бараары гыммыт Эриэй бухатыыры эчэтэн күрэтэр. Салгыы Көмүс Күлүмүрдүүр диэн көрүөхтэн кэрэ кыыс дойдутугар кэлэн, маанылатан баран омуннаахтык үс сылга утуйан хаалан, кыһы үс ини-бии абааһы бухатыырдарыгар уордаран кэбиһэр. Ини-биилэр ир суолларын ирдээн тийэн, кинилэри өлөрүүтэ-өһөрүүтэ сюжет сайдыытын **чыпчаала** буолар. Бэйбэльдыйэ Тулаайах бу тынгаһыннаах киирсиигэ кыайылаах-хотуулаах тахсарыгар эһэтэ Үрүн Айыы Тойон оҕонньор сүрүн көмөлөһөөччү буолар — бухатыырга Үөһээ дойду ааттаах атын Эрбийэ Дьабылы, онтон күүһү-уоһу эбэр араҕас илгэни илэ бэйэтинэн түһэрэн тиксэртиир.

Абааһы бухатыырдарын кытта күөн көрсүү итинэн бүтэр, олонхо **сюжета салгыы сайдарыгар** аны Үөһээ уонна Орто дойдулар бухатыырдарын кытта көрсүһүү-билсиһии кэпсэнэр. Ол курдук, Бэйбэльдыйэ Тулаайах Көмүс Күлүмүрдүүрдүүр ыал буолар уруулар тэриллэ турдагына, илин диэкиттэн үүт манган аттаах киһи соһуччу тийэн кэлэр уонна «мин аналлаах ойохпун кэргэн ылан эрэҕин» диэн иирсэн тураллар. Отут хонуктаах уохтаах охсуһуу эрэ кэнниттэн биир ийэттэн төрүттээх ини-бии буолалларын өйдүүллэр. Тупсан тураллар, үс сыл тухары бииргэ оонньуулар-көрүлүүллэр. Бэйбэльдыйэ Тулаайах, убай киһи быһыытынан, кыһы инитэ Үөлэ Мөҕө ойох ыларыгар алгыһын биэрэр.

Бэйбэльдыйэ Тулаайах төннөн иһэр суолугар аара Орто дойду кырдыаҕас сүүнэ бухатыырын Сир уола Сигилэхтэйи көрсөр. Бу бухатыырдар бэркэ тапсан сэхэргэһэллэр, араас көрүнгэ күөн көрсөн, күүстэрин-уохтарын да тургутан көрөллөр. Сигилэхтэй бухатыыр түүл түһээн түгнэстэр — Бэйбэльдыйэ Тулаайағы хас да төгүл баһыйар сүүнэ күүстээх модун бухатыыр биир ойууну өлөрөрүн түһээн көрөр, онтон олус дьаарханар. Бу кэрчик олонхо иккис үйэлээҕин таайтаран этэр. Бэйбэльдыйэ Тулаайах кэлин саннын байаатыгар үс мэнгнээх уол оҕолонуохтаағын, бу оҕо күүһүнэн баппат, уордаах-кылыннаах бухатыыр буолуохтаағын туһунан эрдэ Үөһээ дойду ата Эрбийэ Дьабыл эмиэ олус салландьаарханан ахтан аһар.

Салгыы айаннаан, Бэйбэльдыйэ Тулаайах биир ыал кыһын кэргэн ылар, төрүт дойдутугар эргиллэн олоһун тэринэн барар. Манна бу олонхо биир чабылхай уратыта — эбэ иччилэригэр бэлэх-туһах биэриэ үгэһэ сиһилии арылла хоһулар: Бэйбэльдыйэ Тулаайах тоһус мунгур харыйаттан хайыы оночо онорор, онно эрдэ эрэннэрбит эриэн кунан оһуһун тиэрэ быраҕан чороччу кэлгийэр, сүрэхтээх-быарын хостоон муоһугар эрийэр, бу кэннэ ағыс аллар байҕал эбэтигэр алгыс этэн, иччилэри күндүлээн оһустаах оночону үөс диэки үтэн кэбиһэр. Дьэ бу эрэ кэннэ ыал буолбут дьон аан алаһаларыгар киирэн аал уот оттолор, дьахтар ас кээһэр, алгыс этэн ыллыыр-туойар. Дьэ ити курдук, бастын ыал буолбуттарынан олонхо **түмүктэнэр**.

Кырса Сөдүөт бу олонхотун эпическэй кэмэ, бухатыыр сири-уотун ойуулааһына, абааһылардыын киирсиитэ, кыайыыта, кэргэн ылыыта — барыта саха олонхотун канонугар олоһурар. Оттон сүрүн герой дыкти төрдө-ууһа, кини ти-мир куйағын, сэбин-сэбиргэлин ийэтэ тэрийэн биэриитэ, кэлин инитин кытта көрсүһүүтэ, киниэхэ бэйэтэ кэргэн ыла сыспыт дьахтарын биэрэн ыал оноруута,

атын айыы бухатырынынын доҗордоһуута бу олонхоҗо ураты ис хоһоону киллэрэллэр, байыталлар.

Олонхо сүрүн геройа — үйэлээх үгэскэ олоҗурбут уобарас. Бэйбэльдыйэ Тулаайах киэнник тарҗаммыт Эр Соҗотохтор, Оҗо Тулаайахтар курдук маннай соҗотохсуйан, эмиэ санааҗа-онооҗо ылларар, аата суоҗуттан хараастар. Кини көстөр дьүһүнэ, ахсым айана, омуннаахтык утуйара, охсуһара, өстөөҗүн этинсиинин ый-күн ыһыаҗа ғынара үгэс сиэринэн хоһулар. Оттон бухатыыр анал аатыгар кини ураты төрдө-ууһа (биэ уола, тулаайах) уонна быһыыта-таһаата (бэйбэлдыйэ) бэриллэр. Ол курдук, Бэйбэльдыйэ Тулаайах киин улуустар олонхолоругар ойууланар бухатыырдартан туспа бодолоох: модьу-таҗа буолан баран, арыый намыһах унуохтаах, уһун систээх киппэ эр киһи. Кини икки аттаах, биирэ — бэйэтин үөрүттэн булуммут Далан араҗас ата, иккиһэ — уохтаахтык айанныыр Үөһээ дойду ата Эрбийэ Дьаҗыл. Бу Үөһээ дойду ата Бэйбэльдыйэ Тулаайахха сөп түбэспэт, бухатыыр кини айаныттан дөйөн, уган хаала турар, онон кэлин төрүөхтээх быдан күүстээх бухатыырга — Бэйбэльдыйэ Тулаайах уолугар аналлааҗа сэрэйиллэр. Бухатыыр атынан айанныырыттан ураты, сороҗор мохсоҗолго кубулуйан көтөр. Бэйбэльдыйэ Тулаайах айыы дьонун абааһылартан араҗаччылыыр уонна кэргэн ылан киһи төрдө буолар аналын олонхоҗо толору ситиһэр.

«Биэ уола Бэйбэльдыйэ Тулаайах» Бүлүү бөлөх улуустар олонхолуур үгэстэриттэн силис тардара ырылыччы көстөр. Ол курдук, Орто дойду киинэ буолбут, сир-дойду иччитэ олохсуйбут аар маһа хатын уобараһынан бэриллэр: Аар Кудук Хатын икки илии илээччилээх, биир илии халын туостаах, отут былас суоннаах, тоҗус салаата Үөһээ дойдуга тийээн баран, төбөлөрө төттөрү намыһыйан түһэн тураллар. Маны таһынан, Бүлүү олонхоһуттара туттар тэннэбиллэрэ түбэһэллэр. Холобур, абааһыны, абааһы дьонун-сэргэтин өлөрүүгэ-өһөрүүгэ туттулар «мас чарпатын, от кыыраҗын курдук онордо» диэн тэннэбил бу олонхоҗо бухатыырдар охсуһа сылдьан, абааһы нангал таас уораҗайын алдыаппыттарын хоһуйууга туһанылар.

Олонхо тыла-өһө олус баай уонна ураты. Эргэрбит уонна түөлбэ тыллар хойуутук туттуллубут буолан, уустук тыллаах-өстөөх олонхо диэххэ сөп. Маны таһынан, олонхоһут нууччалыы тыллары сахатытан уус-уран ньыма быһыытынан туттары баһылаабыта көстөр — маннык тыллар бу олонхоҗо ураты уобараһы ойуулуур, күүркэтиилээх дэгэти биэрэр аналлаахтар. Холобур: *Сибирский Сибирь; кулааһынньык кокуоска; уллунгах да куотуспакка оруопчук; күн-ый сибие-тэ сибиеттээх* (свет); *үрүн сүөгэл* (щеголь) *сүөһү; хаабыйка* (копейка) *саҗа хаччы* уо.д.а.

Олонхо халбаннаабат халыыптарыгар уларытылар бэлиэтэнэллэр:

Олоҗурбут халыып	«Биэ уола Бэйбэльдыйэ Тулаайах»
<i>Сир курдук симэнэн, Кустук курдук куоһанан, Ох курдук умнанан тахсан...</i>	<i>Сир курдук симэнэн, Хомус курдук куоһанан, Ох курдук умнанан тахсан...</i>
<i>Хаар курдук баттахтаах, Хамыйахаан курдук эттээх...</i>	<i>Хаар курдук баттахтаах, Хамыйах курдук иннээх...</i>

Маннык уларытылар уонна, сүннүбүнэн, кэккэлэтэн этиигэ саҗа этиини эбэн биэриилэр импровизатор олонхоһут саҗа сүүрээни киллэрэр ньыматын быһыы-

тынан сыаналаныахтарын сөп. Халбаннаабат үгэс буолбут халыыптарга олонхоһут хайаан да туох эмэ сонуну, бэйэтэ айбытын эбэн биэрэн иһэр. Холобур:

Хастаабыт тиит курдук
Харылаах эбиккин дуу,
Бэһэл тиит курдук
Бэгэчэктээх эбиккин дуу,
Уолах тиит курдук
Улуктаах эбиккин [дуу],
Ымыан-сымыан тиит курдук
Ыбааҕырдаах* эбиккин дуу...

Бу киэнник тарҕаммыт бухатыыр модун көрүнүн хохуйууга олонхоһут *ыбаа-быр* туһунан эбэн биэрбитэ дьүһүйүүнү ордук киэргэтэр, сэргэхситэр. Олонхоһут импровизатор буоларын кини дорҕоон дьүөрэлэһиитин (аллитерация) уонна кэккэлэтэн этии (параллелизация) халыыптарыгар хаайтарбакка, арыый көнгүлүк хохуйан этэрэ да бигэргэтэр. Маны таһынан, олонхоһут ойуулуур-дьүһүннүүр ньымалартан үгэс буолбут омумнааһыны (*Саар ыаҕас холобурдаах сахсырҕата Сахсыллан түһэн бардылар, Күкүрүнэн көйүүрү Көбүөхтэһэн түһэн бардылар*), тыыннааҕымсытыыны (*Тон маһы таарыйдағына, Тойон киһи буолан Дуугунуу хаалла, Эмэх маһы таарыйдағына, Эмэн-эмэн эмээхсин буолан Эйэҥнэһэ хааллылар, Кыра маһы таарыйдағына, Кытыан ыччат киһи буолан Кылана-туона хааллылар*), тэҥнэбили, эпитети, метафораны, антитезаны, о.д.а. хото туттар. Туохханлык иннинэ бу олонхо эпическэй далааһына киэннин, идеята сырдыгын, уобарастара уратыларын, фантазията мунгура суоҕун, уустаан-ураннаан хохуйууга төрөөбүт төрүт тылын баайын, сүөгэйин-сүмэтин толору инэриммит диэн бэлиэтибит.

Баай ис хохонноох, сонун уобарастардаах, ураты тыллаах-өстөөх «Биэ уола Бэйбэльдыйэ Тулааһа» олонхо Семенов Федот Семенович – Кырса Сөдүөт кэмигэр бэйэтин сиригэр-уотугар, дьонугар-сэргэтигэр киэнник сэнгээрриллэр чаҕылхай олонхоһут буола сайда сылдыбытын, ыллаан-туойан ааспытын туоһулуур.

А.Ф. Корякина,
педагогической наука кандидата,
М.К. Аммосов аатынан ХИФУ
Олонхо научнай-чинчийэр институтун
старшай научнай үлэһитэ,
С.Д. Львова,
М.К. Аммосов аатынан ХИФУ
Олонхо научнай-чинчийэр институтун
научнай үлэһитэ